

NİL'İN ÜÇ ÇOCUĞU İLE YAPRAK DÖKÜMÜ ROMANLARINDA İŞLENEN ORTAK MOTİFLER

Dr. Nurullah YILMAZ*

ÖZET

Bu makalede, güntümüz Arap Edebiyatı'nın önde gelen isimlerinden Nobel Edebiyat Ödülü sahibi Mısırlı yazar Necib Mahfuz'un *Nil'in Üç Çocuğu* ile Türk Edebiyatı klasiklerinden Reşat Nuri Güntekin'in *Yaprak Dökümü* adlı romanları incelenerek iki roman arasındaki ortak motifler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Giriş

Edebiyat eserlerini inceleyen, araştıran edebiyat biliminin bir dalı, Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi'dir. Görevi, işlevi, farklı dillerde yazılmış iki eseri konu, düşünce ya da şekil bakımından incelemek, ortak, benzer ve farklı yanlarını tespit etmek, nedenleri üzerinde yorumlar getirmektir.¹ Buna göre Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi'nin temelinde *Goethe*'nin dünya edebiyatı düşüncesi yatar ki, bu da farklı milletlerin ortak edebiyat hazinesi yaratması demektir.²

Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi'nin araştırma alanı ulusal edebiyatlardır. İki veya daha fazla ulusal edebiyatı konu, üslup, motif ve dil yönüyle ya da metin yapısı bakımından karşılaştırma çabalarını kapsamaktadır. Bu karşılaştırmalar ortak kültür, dil ailesi ve coğrafi bölgelerin ulusal edebiyatları arasında yapılabileceği gibi, farklı dil ailelerine giren, farklı coğrafi bölgelerde yer alan ve farklı kültürlerle sahip ulusal edebiyatlar arasında da yapılabilir. Buradaki amaç, iki ulus arasındaki farklılıkları, benzerlikleri ve bunların nedenlerini ortaya çıkarmaktır³.

Bu alanda yazılan yazılarda daha çok tipolojik (konu, tema, motif, edebî türler, yapısal ve estetik) karşılaştırmalar yapılmakta ve bu karşılaştırma denemelerinde edebî alanlarda dolaylı veya dolaysız etkilenme ihtimalleri üzerinde

* Atatürk Üni., Fen-Ed. Fak., Doğu Dil. Ve Ed. Böl. öğretim üyesi.

¹ Gürsel Aytaç, *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, Ankara, 1997, s. 7.

² a. e., s. 8.

³ Ali Osman Öztürk, *Karşılaştırmalı Edebiyat Araştırmaları*, Konya, 1998, s. 6-8; Emel Kefeli, *Karşılaştırmalı Edebiyat: Kökenleri ve Gelişmesi*, Karşılaştırmalı Edebiyat İncelemeleri, İstanbul, 2000, s. 9-16.

durulmaktadır. Bu çalışmada ise, Necib Mahfuz'un *Nil'in Üç Çocuğu* romanı ile Reşat Nuri Güntekin'in *Yaprak Dökümü* romanları, herhangi bir etkileşim üzerinde durulmadan, her iki toplumda mevcut benzer kültürel yapıyı ve sosyo-kültürel değişimi esas almaları bakımından benzerlik kurularak, ortak motiflerin tespiti amacıyla bir karşılaştırma yapma yönüne gidildi. Böylece söz konusu benzerliğin özellikle kişiler seviyesinde yakalanma imkanı doğdu. *Nil'in Üç Çocuğu*'ndaki Hamid Burhan, Ali Rıza Bey'le, Seniyye Hanım, Hayriye Hanım'la, her iki ailenin tek erkek çocuğu konumundaki Muhammed, Şevket'le ve ailenin büyük kızı Kevser, Fikret ile özdeş bir konumda olduğu varsayımından hareketle böyle bir çalışmanın ortaya çıktığı pekala görülebilir. Makalenin asıl konusuna geçmeden hayatı, siyasî, sosyal ve edebî yönleriyle Necib Mahfuz ve Reşat Nuri Güntekin kısaca hayatı, edebî yönleri ve ortak motifleri yönüyle karşılaştırılan iki romana topluca bir göz atmak yerinde olur.

NECİB MAHFUZ VE NİL'İN ÜÇ ÇOCUĞU

Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri

Güntümüz Arap edebiyatının önde gelen temsilcilerinden biri olan Necib Mahfuz, Kahire'de doğmuş, üniversite öğrenimini Kahire Üniversitesi'nde Felsefe sahasında yaparak tamamlamış, bir süre öğretim üyeliği yapmış, Mısır Kültür Bakanlığı Müsteşarı iken emekli olmuştur. Emeklilik sonrası başta Mısır'ın köklü gazetelerinden *el-Ahrâm* olmak üzere çeşitli gazete ve dergilerin kültür-sanat sayfasında yazılar yazmıştır. Asıl şöhretini, 1988 yılında Nobel Edebiyat Ödülünü kazanınca yakalayan Mahfuz, bu başarısıyla Müslüman bir ülkeden Müslüman bir yazarın bu ödülü almış olması bakımından bir ilki gerçekleştirmiştir.⁴

Bugün orta yaş grubu Mısır edebiyatçıları arasında halka en yakın olan yazar Necib Mahfuz'dur. Gerçi İkinci Dünya Savaşı arifesinde birçok tarihî roman yayınlamıştır, ama bugünün Mısır'ını konu alan romanlarının yazım tarihi savaş sonrasıdır. Romanlarında öncelikle orta sınıf diye nitelendirilebilecek küçük burjuvayı işler. Nitekim 1945 yılında çıkan *Yeni Kahire* adlı romanında da toplumun bu tabakasını tasvir etmiştir. Zira olayları ve durumları olduğu gibi ortaya koyma konusundaki realist anlatımı ve kabiliyeti yönünden bu konuya değinen yazarlardan geri kalmaz. 1952 Mısır İhtilali'nden sonra meydana gelen sosyal değişim kuşkusuz Mahfuz'un romanlarına da yansımıştır. 1956-57 yıllarında yayımlandıktan sonra en çok satan kitaplar arasına giren *İki Konak Arasında* adlı romanında küçük burjuvaya

⁴ Yazarın hayatı, edebî kişiliği, eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. Necib Mahfuz, *Hırsız ve Köpekler*, Çev. Rahmi ER, I. Baskı, Konya, 1966, s. 6; A. Kazım Ürün, *Çağdaş Mısır Romanında Necip Mahfuz ve Toplumcu ve Gerçekçi Romanları*, Konya, 1997; Yûsuf Nevfel, *el-Fennu'l-Kasasî Beyne Ciley Taha Huseyn ve Necib Mahfuz*, Kahire, 1988; Musa Yıldız, *Necib Mahfuz'un Sembolik Romanları*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1998; Necib Mahfuz, *Esir Üniforması*, Çev. Musa Yıldız, İstanbul, 1999, s. 7-24.

yer verir. Yazar bu eserde öncelikle Mısır'ın milli mücadelesini tasvir etmekte ve orta sınıf saflarında yer alan Mısır gençlerinin, Mısır işçi sınıfının hakları için önemli bir mücadele örneği sergilediğini vurgulamaktadır.⁵

1952 yılından 1957 yılına kadar olan süreçte geçici bir süre edebî faaliyetlerine ara vermiştir. Arap edebiyatı uzmanı Prof. Dr. Rahmi Er, onun bu suskunluğunu, 1952 devriminden önce kendisini yazmaya sevk eden etmenin sosyal eleştiri faktörü olduğunu, ancak devrim gerçekleştirildikten sonra artık bu tür edebiyata gerek olmadığını düşünmesi vesilesiyle, sanat ve edebiyatın işlevini devrime bir tür hizmet olarak algılayan Marksist eleştiriden yana tavır takınma şeklinde izah etmiştir.⁶

Devrim sonrası Mısır'da işlerin iyiye gitmediğine dikkat çeken romanlar yazmaya başlayan Mahfûz, 1960'lı yıllarda yazdığı sembolik romanları 1952 devrimi merkezlidir. Bu bağlamda *el-Liss ve'l-Kilâb* (Hırsız ve Köpekler)'de devrim politikalarının hatalarını, meydana gelen suistimalleri, dolayısıyla yeni rejimden soğumanın ilk sinyallerini vermekte, ayrıca doğrudan devrimi konu alan son romanı *el-Kerneke*'te ise devrim sonrası eleştirilerini doruğa çıkarmaktadır.⁷

Edebiyat eleştirmenleri, onun edebî hayatını, *tarihî dönem*, *gerçekçi dönem* ve *sembolik dönem* olarak üç safhada ele alır. *Abesu'l-Akdar*, *Radubis* ve *Kifah Tibe* adlı romanlarını edebiyat dünyasına kazandırdığı târihî dönemde, romanlarında 1920-30 yılları arasında yoğunlaşan öze dönüş, yani Arapçılık kültürüne alternatif olarak Firavunculuk hareketinin izlerini taşımaktadır.⁸

1944 yılından itibaren Toplumcu-Gerçekçi roman türüne kayan Mahfûz, 1945 yılında *el-Kahiretu'l-Cedide* (Yeni Kahire) adlı romanını yayımlamıştır. Mısır toplumunun siyasi, sosyal, ekonomik yapısının adeta bir panoraması niteliğinde olan bu romanında, 1940'lı yılların Mısır toplumunda yaşanan toplumsal ve ahlakî çöküşün boyutlarını açık bir şekilde ortaya koyar. Söz konusu dönemi irdeleyen romanlar arasında *Beyne'l-Kasreyn*, *Kasru'ş-Şevk* ve *es-Sukkeriye*'den oluşan üçleme tarzındaki romanı da önemli yer tutmaktadır.⁹

Gerek düşünce dünyasında, gerekse edebî üslubunda önemli değişikliklerin gözlemlenebileceği bir edebî dönemi içeren Sembolik dönemde; uzun bir suskunluktan sonra yayınlanan *Evladu Haretina* romanı büyük bir ses getirmiştir. Daha sonra bunu *el-Liss ve'l-Kilâb* izledi. Yazar bu dönemde yazdığı romanlarında toplum gerçeklerini tüm çıplaklığıyla anlatmaktan ziyade bunları sembollerle ifade eder.¹⁰

⁵ Jacob M. Landau, *Modern Arap Edebiyatı Tarihi (20. yüzyıl)*, Çev. Bedrettin Aytaç, Ankara, 1994, s. 53-54.

⁶ Necîb Mahfûz, *Hırsız ve Köpekler*, Çev. Rahmi Er, Konya, 1996, s. 7.

⁷ a.e., s. 10.

⁸ Necîb Mahfûz, *Esir Üniforması*, Çev. Musa Yıldız, İstanbul, 1999, s. 9-12.

⁹ a. e., s. 12-13.

¹⁰ a. e., s. 15-16.

1936-1988 yıllarını kapsayan uzun süreli yazı hayatında Necib Mahfuz'un 34 tane romanı ve toplam 182 hikayeyi kapsayan 14 hikaye koleksiyonu yayımlanmış olup bazı önemli eserleri Türkçe'ye kazandırılmıştır.¹¹

Yazarın Türkçe'ye Çevrilen Romanları

Hânu'l-Halîlî (1946): Bedrettin AYTAÇ, *Necib Mahfuz'un Hânu'l Halîlî Romanı Üzerine Bir İnceleme* adlı çalışmasında romanın tamamını Türkçe'ye çevirmiş, eser 1997'de Ankara'da basılmıştır.

Zukâku'l-Midakk (1947): Roman ilk olarak Güler DİKMEN tarafından İngilizce çevirisinden *Ara Sokak* adıyla Türkçe'ye aktarılıp 1977 yılında Hürriyet Yayınları arasında basılmıştır. Romanın ikinci çevirisi Hasan AKAY tarafından Arapça aslından *Sokaktakiler* adıyla yapılmış ve 1989 yılında İnsan Yayınları arasında yayımlanmıştır

El-Liss ve'l-Kilâb (1961): Roman Rahmi ER tarafından Arapça aslından *Hırsız ve Köpekler* adıyla Türkçe'ye çevrilmiş, 1996'da Ankara'da Vadi yayınları arasında basılmıştır.

Eş-Şehhâz(1965) : Roman Erdal ALOVA tarafından İngilizce aslından *Dilenci* adıyla Türkçe'ye çevrilmiş, 1995'te İstanbul'da Era yayınları arasında basılmıştır.

Mirâmâr (1967) : Roman Yüksel PEKER tarafından İngilizce aslından yine *Mirâmâr* adıyla Türkçe'ye çevrilmiş, 1989'da Adam yayınları arasında basılmıştır.

Yevme Kutile'z-Za 'im (1985) : Lütfullah GÖKTAŞ tarafından Arapça aslından *Başkan'ın Öldürüldüğü Gün* adıyla Türkçe'ye çevrilmiş, 1992'de Ağaç yayınları arasında basılmıştır.

Bu arada Yazarın hikaye koleksiyonlarından bazıları seçilerek Türkçe'ye çevrilmiş, çeşitli zamanlarda çeşitli dergilerde yayınlanmıştır.

Makalede konu edilen *Nil'in Üç Çocuğu* adlı eserin Arapça orijinal adı *el-Bakî mine'z-Zeman Sa'a* olup Kadir ÇETİNER tarafından Türkçe'ye çevrilerek 1992 yılında İnsan yayınları arasında çıkmıştır. Necib Mahfuz'un Türkçe'ye çevrilen eserleri arasında Türk okuyucuların beğeniyle okuduğu romanların başında gelmektedir. Dolayısıyla eserin, makale düzeyinde akademik bir incelemeye tabi tutulmasını yadsımamak gerekir.

¹¹ a. e., s. 20, 22.

NU'nin Üç Çocuğu Romanına Genel Bakış

Bu romanda Necib Mahfuz, orta halli bir ailenin dramını konu edinmektedir. Romanın baş kahramanı Hamid Burhan, Mısır'ın Hilvan semtinde, İbnü Havkal Caddesi'nde hanımı Seniyye Mehdi tarafından miras kalan şirin, bahçeli bir evde iki kız, bir erkek üç çocukla memuriyetinin son günlerinde mutlu bir yaşam sürmektedir. Ailenin büyük kızı Kevser eğitimini devam ettirememiş, iyi bir kısmet bulup evlenmekten başka hayattan bir beklentisi kalmamıştır. İkinci kız Münire, Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı'na, Muhammed ise Hukuk Fakültesi'ne kayıt yaptırmış, başarılı bir öğrenim sürdürmüşlerdir. Ne var ki, İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi aile üzerinde olumsuz etkisini hemen gösterir. Emekliye ayrılmış olan Hamid Burhan'ın canı iyice sıkılmaya başlar. Savaşın etkisiyle olsa gerek aile bütçesinde de bozulma görülür. Tam bu sırada Kevser'in yaşlı, ama zengin dul Numan Rüşdü ile evlenmesi önemli bir teselli kaynağı olur.

Hamid Burhan, emeklilik günlerinin tadını çıkarmaya çalışırken beklenmedik bir şekilde kendini bir aşk macerasının içinde bulur. Hilvan caddelerinden birinde, bir Japon bahçesinde ecnebî asıllı, sonradan Müslüman olan Mirfet isimli dul bir kadına aşık olup onunla evlenir. Bir an şok yaşayan ailenin diğer fertleri ve özellikle anne Seniyye Hanım, zamanla bu işi kabullenmekten başka bir çare olmadığını anlar. Bu arada Münire'nin öğrenimini tamamlayıp Kız Lisesi'nde İngilizce öğretmeni olarak göreve başlaması ve aynı zamanda Muhammed'in de bir avukatlık bürosunda iş bulması Seniyye Hanım'ı maddi ve manevi yönden biraz rahatlatır. Ayrıca Kevser'in bir oğlunun doğması sevindirici bir gelişmedir.

Hamid Burhan'ın emeklilik maaşının yarısı, Muhammed ve Münire'nin aylığı, gittikçe artan hayat pahalılığında ailenin geçimini ancak sağlamaktadır. Dolayısıyla evi tamir etmeye, eşyaları yenilemeye ve bahçenin bakımını yapmaya yeterli kaynak bulunamadığı için bütün bunlar Seniyye Hanım'ın hayalinde bir fanteziden öteye geçmez. Toplumu derinden sarsan İhtilal sonrası Muhammed tutuklanıp iki yıl hapis yattıktan sonra kısmen fizikî darbelere maruz kalmış bir şekilde serbest bırakılır. Bu olay onun hayata dair ileriye dönük planlarında önemli bir hayal kırıklığı yaratmasına rağmen, sonrası için daha tedbirli olması gerektiğini öğretmiştir.

Daha öncesinde herhangi bir sağlık problemi olmadığı halde Hamid Burhan, amansız bir hastalığa tutulur. Kocasına karşı son derece kırgın olan Seniyye Hanım bir kez daha gururunu yenerek çocuklarıyla birlikte istemeden de olsa kumasının evine hasta kocasını ziyarete gider. Hastalandıktan sonra Mirfet'in babalarını iyice gözden çıkardığını anlarlar ve büyük bir vefa örneği sergileyerek Hamid Burhan'ı tekrar evlerine getirirler; çok geçmeden Hamid Burhan ölür. Bu arada Kevser'in yaşı bir hayli ilerlemiş olan kocası da ölmüştür, tek erkek çocuğuyla birlikte dul bir kadın

olarak babasının evine döner. Zengin kocasından kendisine maddi bir birikim kaldığı için geri döndüğü annesinin evinde maddi yönden önemli katkılar sağlar.

Muhammed, babası hayattayken ziyaretine gittiği Mirfet'in kızı Ülfet'i görmüş ve ona tutulmuş, daha sonra bu tutku iki gencin evlenmeleriyle noktalanmıştır. Başlangıçta sırf Mirfet'in kızı olduğu için Seniyye Hanım ve Münire, Ülfet için endişe duyarlarsa da onun, annesinden oldukça farklı bir çizgide olduğunu ve sağlam karakteriyle ailenin dirliğini ayakta tutmada ne derece önemli bir rol oynadığını görünce, endişelerinin tamamen yersiz olduğunu anlarlar. Bu arada Münire, gençlik aşkı Süleyman Behçet ile evlenir. Annesi Seniyye Hanım kızına, evlilikte erkeğin yaşının küçük olmasının kadın açısından ilerisi için bir handikap oluşturabileceği şeklinde bir uyarıda bulunursa da son kararında kesinlikle müdahale etmez. Nitekim daha sonra gelişen olaylar Seniyye Hanım'ı haklı çıkarmış, subay kardeşi sayesinde devrime yakın oluşunun sağladığı avantajla Süleyman Behçet'in yaşam tarzı değişmiş ve bunun sonucu olarak Münire'nin üzerine ikinci kez evlenmiştir.

Romanın ilerleyen bölümlerinde işler iyice sarpa sarar. 1952 yılında gerçekleşen sosyalist devrim geçici bir bahar havası yaşatır, fakat sonrasındaki Arap-İsrail savaşı hem devrimin sonunu getirir, hem de toplumda onarılması güç sosyal yaralar açar. Bu sosyal çalkantıların da etkisiyle romanda üçüncü kuşağı simgeleyen Kevser, Münire ve Muhammed'in çocukları, gerek meslek gerekse özel hayatlarında bir türlü istikrarı yakalayamazlar. İçlerinde en şanslısı olarak kabul edilen, Kevser'in tek oğlu Reşad'ın Harbiye'yi bitirdikten sonra subay olarak cepheye katılıp yaralanarak tekerlekli sandalyeye mahkum olması, annesi, ninesi ve bütün akrabalarını derin üzüntüye boğar. Romanın sonunda ise, ömrünün son demlerinde bile evinin onarımdan geçirilmesini bekleyen Seniyye Hanım'ı, oğlu Muhammed ve torunları, evi ve bahçeyi kat karşılığı apartman yapılması için satışına karar vermeye mecbur bırakırlar. Böylece Seniyye Hanım da babasından kendisine miras kalan evin onarılmasını göremeyerek hayattan beklediği tek arzusuna kavuşamamış olur.

REŞAT NURİ GÜNTEKİN VE YAPRAK DÖKÜMÜ

Hayatı Edebi Kişiliği ve Eserleri

1889 yılında İstanbul'da doğan Reşat Nuri Güntekin İstanbul Selimiye ve Çanakkale Mahalle Mektebi'ni bitirdikten sonra öğrenimini Galatasaray Lisesi'nde sürdürmüştür. 1912'de İstanbul Darülfünunu edebiyat şubesi şimdiki adıyla İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden mezun olmuş, İstanbul'un çeşitli Liselerinde edebiyat öğretmenliği ve müdürlük yaptıktan sonra 1927 yılında Millî Eğitim Bakanlığı müfettişliğine getirilmiştir. Bir dönem Çanakkale milletvekilliği de yapan Yazar, 1956 yılında vefat etmiştir.

Reşat Nuri, Türk romancılığının temel taşlarından biri olan *Çalıkuşu* adlı eseriyle Türk halkının Türk aydını karşısında kapıldığı çekingenlik ve içe kapanıklık duygusunu ortadan kaldırmış olduğu söylenebilir. Romanlarında çevre faktörü yahut insan-çevre, daha geniş planda fert-cemiyet tartışması, kahramanların kaderini tayin eden başlıca faktördür. Nitekim o, fert ile cemiyet arasında ölçülü bir bağlantı kurar. Özellikle *Damga* ve *Dudaktan Kalbe* romanlarında hayata yenik düşenlerin, kader ve cemiyet kurbanlarının, kanun mahkumlarının hazin tahlillerini yapar. Şahıs bakımından onun romanlarının aslı tiplerini bütün şahsî, ailevî ve meslekî sorunlarıyla toplumun orta tabakası oluşturur. Türk roman sanatının genel karakteristik özelliklerini sergilemesi bakımından belli başlı eserlerinin şu toplumsal motiflerle örüldüğünü görürüz:

Gizli El: Savaş yıllarının vurgunculuğu, nüfuz ticareti ve toplumda iradesiz insanları yönlendiren gizli güçlere işaret eder.

Acımak: İstanbullu idealist memur ve şehir aydınının Anadolu'da yaşadığı meslek ve aile dramını anlatır.

Yeşil Gece: Tutucu zihniyet ile müspet ilim arasındaki çatışmayı konu alır.

Yaprak Dökümü: Yanlış anlaşılın inkılapların Türk aile ve toplum hayatında yarattığı sarsıntı ve para ile ahlak ikilemi arasında yıkılan değerleri işler.

Gökyüzü: Cumhuriyet döneminde din duygusunu kaybetmiş aydınların inanç buhranına sürüklenerek sonunda hurafelere inanması .

Çalıkuşu: Aile içi huzursuzluk, sefalet ve terk edilmişlik yüzünden kaybolan masum çocukların idealist öğretmenlerin elinde tekrar hayata döndürülmesi.

Kavak Yelleri: Gençlik evresinde kurulan hayallerin, hayatın acımasız gerçekleri karşısında yıkılması.

Şiir hariç edebiyatın hemen her türünde eser veren Reşat Nuri, Türk edebiyatının romanları en çok okunan ve en çok baskı yapan romancılarının başında gelmektedir. Yukarıda zikrettiğimiz belli başlı romanları dışında çok sayıda hikayesi, tiyatro eseri, gezi notları ve bunun yanı sıra edebiyat dışı çevrileri mevcuttur.¹²

***Yaprak Dökümü'* nün Özeti**

¹² Yazar hakkında geniş bilgi için bkz. Birol Emil, *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Şahıslar Dünyası*, İstanbul, 1984; *Reşat Nuri Güntekin*, Türk Büyüklüleri Dizisi, Ankara, 1989; Dr. Abdülkadir Hayber, *Halide Edip, Yakup Kadri ve Reşat Nuri'nin Romanlarında Nesil Çatışmaları*, İstanbul, 1993

Reşat Nuri, *Yaprak Dökümü*'nde bir ailenin çöküşünü ele alır¹³. Romanın aslı tiplerinden Ali Rıza Bey, dürüst bir aile reisidir. Çocuklarını zamanın kötülüklerinden koruyabilmek için onları sıkı bir disiplin ve katı bir ahlak prensibiyle yetiştirmiştir. Kızları Necla ve Leyla'nın modern hayata aşırı düşkünlükleri, hayatı gereği gibi tanımayan Şevket'in çalıştığı bankada Ferhunde'nin ağına düşmesi, Hayriye Hanım'ın bir anne olarak çocuklarından farklı düşünememesi ailenin felaketi olmuştur. Ailenin fertleri bir ağacın yaprakları gibi teker teker dökülmüştür. Şahıs tiplerini bakımından *Yaprak Dökümü*, belirli bir ana fikre göre kaleme alındığından şahıslar bu fikrin kadrosu içinde olumlu veya olumsuz değerleri sembolize etmektedirler. Maddiyat ve namus olgusu arasındaki çelişki, roman şahıslarını kendiliğinden ikiye ayırır. Ali Rıza Bey ve büyük kızı Fikret, geleneksel ahlakın ve ona dayalı değer yargılarının temsilcisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Fikret ancak bir kaçışla içine düştüğü bu çıkmazdan kendini kurtarır. Ali Rıza Bey ise direnişini ve tek dizeliğini sonuna kadar korumaya çalışan bir heykel gibi ağır ağır, parça parça dağılır. Bunda da en büyük pay, zamanın ve sosyal şartların hızla değişmesidir. Aslında onun, çevresine çağ dışı bir insan görünümü vermesi, kendisinin değişime ayak diremesinden değil, değişimin olanca hızıyla seyretmesindedir. Dolayısıyla romanın baş karakteri Ali Rıza Bey'in tahlilini yaparken olaya bu yönden bakmak belki de daha doğru olacaktır.¹⁴

Her İki Romanda Ortak Motifler

Yaprak Dökümü'nde, ahlakçılık üzerine kurulu bir muhafazakarlığı simgeleyen bir babayla o dönemde toplumu saran 'Çağdaş yaşam tarzı' özentisi içerisinde olan çocukları arasındaki anlaşmazlıklardan ortaya çıkan bir aile dramı anlatılmaktadır.¹⁵ Bu bağlamda her iki romanda da aile reisi tiplerleriyle karşımıza çıkan Hamid Burhan ile Ali Rıza Bey, orta halli bir memur profili çizmekte olup başlangıçta herhangi bir zorluk çekmeden mutlu bir hayat sürmelerine rağmen emekli olduktan sonra bir taraftan gittikçe ağırlaşan sosyal şartlar, diğer taraftan çocukların büyüyüp ihtiyaçlarının artması sonucunda geçim zorluğu çekme gerçeği ile yüz yüze gelmeleri bakımından konularının benzerliği, dikkat çekici hususların başında gelmektedir.

Gerek Hamid Burhan gerekse Ali Rıza Bey roman kahramanı konumunda olup ailenin ayakta durmasına vesile olan ideal tip olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim *Nil'in Üç Cocuğu* romanının hemen başında yazar, Hamid Burhan hakkında şu değerlendirmede bulunur:

¹³ *Yaprak Dökümü*, 24.Baskı, İstanbul, tsz. Makalede kullanılan sayfa numaraları bu baskıya aittir.

¹⁴ Birol Emil, *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Şahıslar Dünyası*, 1984, s. 412.

¹⁵ Dr. Abdülkadir Hayber, *Halide Edip, Yakup Kadri ve Reşat Nuri'nin Romanlarında Nesil Çatışmaları*, İstanbul, 1993, s. 348.

Hamid Burhan, birçok yönden ideal bir kocaydı. Bir kere çocuklarına ve karısına çok düşküdü. İçki ve sigara içmez, kadınlara gözünü bile çevirmez, kendisi gibi küçük bir memurun bütçesini kemiren tuzaklardan uzak dururdu. Kış gecelerini misafir odasında, yaz gecelerini de balkonda arkadaşlarıyla toplanıp geçirirdi.(s.12)

Yukarıdaki satırların benzerini, Ali Rıza Bey hakkında yapılan gözlemlerde de bulabiliriz:

Titiz denecek kadar temiz, güllünç denecek kadar nazik ve mahcup bir adamdı. Hak yemek, kanuna aykırı bir şey yapmak, kalp kırmak korkusuyla bir türlü iş göremezdi.

İsterdi ki elinden çıkacak iş, sadece kanuna değil, teamüle, insanlık ve nezaket kaidelerine de uygun, yani dört başı mamur olsun...

Ondan bahsedenler: "İyi adam... Peygamber gibi adam... Elini öp... Dua ettir... İlimden bahsettir... Şiir okut... Ne yaparsan yap... Fakat iş isteme" derlerdi.(s.11)

Nil'in Üç Çocuğu'nda Yazar, ailenin büyük kızı Kevser'den bahsederken onu, öğrenim yapmaya karşı isteksiz, kendini sırf günlük ev işlerine ve ibadete vermiş, evde oturmaya mecbur kalmış, anne-babasına yük olmuş bir kız olarak tanımlamaktadır. Nitekim aşağıdaki satırlarda ailenin Kevser hakkındaki tek beklentisinin onun iyi bir kısmet bulup evlenmesi olduğunu görmekteyiz:

Bir gün Seniyye Hanım; Hamid Burhan'a, "Zamanımızda ev kızına rağbet yok !" demişti. Adam da kızının pek güzel olmadığını hatırlayıp, hüzünlü olmuş, ancak şöyle karşılık vermişti: "Kanun değil ya, yine de bir nasip bulunur!"

...

Bazen sıkıntılara sıkıntılar çare olur. Evet sonunda bir adam Kevser'i istemeye geldi. Bu ahbaptan Halil Ders'ti. Damat ise Halil Ders'in patronu Numan Rüşdü idi. Halil Ders Hamid Burhan'a :

-Birisi var, dedi.

Sonra da Hamid Burhan ümide kapılmasın diye aceleyle konuya girdi:

Aslında bu adam talihsiz, ama ne önemi var? Yaşı altmış, ama otuz yaşındaki bir insanın sağlığına sahip. Üç oğlu var, fakat onların üçü de memur ve evliler. Toprağı, apartmanları ve menkul malları var...

...

Kevser duvardaki fotoğrafa gözlerini dikti. Bu şekilde yüzünü onların bakışlarından kaçırıyordu. Kendi kendine, "Kabul etmeye meyilleri var" dedi. Zaten kendisi de baştan beri istekliydi.

Kendisini ilk isteyen, bu adamdı. Yirmi altı yaşına basmış ve iyice karamsar olmuştu. Nefret ettiği halde karşındakilerde acıma duygusu uyandırmıyordu. O, ziyaret için gelen kadınların karşısına çıkmaktan bile sıkılan yaradılıştaydı.

-Babası tekrar sordu:

-108- N. Yılmaz: Nil'in Üç Çocuğu İle Yaprak Dökümü Romanlarında İşlenen Ortak Motifler

- Ya sen Kevser?
- Başımı önüne eğdi ve belli belirsiz bir sesle mırıldandı:
- Kabul ediyorum.(s.12, 27, 28)

Yaprak Dökümü' nde Ali Rıza Bey'in, kızı Fikret hakkındaki değerlendirmelerine baktığımızda şu satırlara rastlamaktayız:

Kızının yüzündeki bütün kusurları affettirecek kadar zeki, malûmatlı olmasını istemişti. Çok şükür bu arzusunun muvaffak olamamış denemezdi. Fazla olarak onu annesi derecesinde iyi bir ev kadını olarak da yetiştirmişti. Çocuğunun bugün hiçbir eksiği yoktu. Herhangi bir erkeği tam manasıyla memnun etmeye muktediri. Ancak...(s.35)

Aile içi kavgalar ve anlaşmazlıklardan son derece huzursuz olan Fikret, bu kargaşa ortamından uzaklaşma pahasına nasıl olursa olsun bir kısmet çıkıp evlenmekten başka çaresi olmadığı düşüncesiyle bir aracı vasıtasıyla kendisine iletilen evlenme teklifini hemen kabul etmiştir. Bu durum aşağıdaki satırlarda şu şekilde anlatılır:

Baba-kız bir zaman düşünceler içinde karşı karşıya oturdular.

Sonra Ali Rıza Bey, sualler sormaya başladı:

-Evleneceğin adam bari iyi bir adam mı Fikret?

-Tahsin Bey isminde ellilik bir adam...

-Senin için fazla yaşlı değil mi?

-Benim gibi bir insana çok bile...

-Ne ile meşgul?

Adapazarı'nda bağı, bahçesi varmış, hali, vakti yerinde bir

adammış..

-Seni oraya mı götüreceksin?

-Asıl bunun için istiyorum ya...

-Şimdiye kadar evlenmemiş mi?

-Karısı geçen sene ölmüş... Üç çocuğu varmış...

-Nasıl bir adam acaba?

-Fena değil diyorlar. Ben, kendi hesabıma resmini bile görmek istemedim.

-Ya beğenmezsen?

-Beni bu cehennemden kurtaracak adam kim olursa olsun kabul

etmeye razıyım. (s.74)

Her iki romanda görülen motiflerden biri de, farklı nedenlerle de olsa her iki ailenin tek erkek çocuğunun hapse girmesi olayıdır. Necib Mahfuz'da ailenin tek oğlu Muhammed, toplumsal bir olayda tarafgirlik suçlamasıyla hapse atılır. Hayatının en zor dönemeciyle karşı karşıya kalmış olmasına rağmen en zor şartlarda bile direnme gücünü kaybetmeyip, gerek hapiste, gerekse hapisten çıktıktan sonra büyük bir mücadele örneği sergileyerek ailenin dirliğinin korunmasında önemli rol oynar. Fakat aynı özveriye Reşat Nuri'nin roman kahramanları arasında işlemiş

olduğu ailenin tek erkek çocuğu Şevket'te görmek mümkün değildir. Şevket, kişisel ve aynı zamanda yüz kızartıcı bir suç nedeniyle hapse girmiş, hem hapiste hem de hapisten çıktıktan sonraki evrede adeta depresyona girerek ailenin bütünlüğünün parçalanmasında etken olmuştur.

Olayların akışı çerçevesinde romanın gidişatına yön veren önemli gelişmelerden biri de, geçmişte Mısır işgali ve sömürgeciliğine tepki hareketi olarak ortaya çıkan ve geleneksel Mısır milliyetçiliği çizgisinde politika izleyen *Vefcilik* hareketine karşı 1952 yılında gerçekleşen sosyalist ihtilaldir. Beklenmedik bir şekilde Muhammed' in tutuklanması ailenin bir an moral değerlerinin altüst olmasına neden olmuştur:

Bir anda İhtilalin içinde bir kriz doğdu. İhtilalin birinci başkanıyla ikinci başkanı arasında şiddetli bir çekişme oluyordu. Olaylar dalga dalga yükseldi. Sonra da İhvan'ın üzerine bir tufan koptu. Muhammed kendini bir kurumun başında, yahut bir bakanlıkta umarken, bir zindanın korkunç derinliklerinde buldu. Hiçbir suçu sabit görülmediği halde, iki yıl hapis cezasına çarptırıldı. Hapisten çıktığında bir gözü kör, bir ayağı topaldı. (s.54)

Yaprak Dökümü'nde ise Şevket'in, çalıştığı kurumda zimmetine para geçirdiği için tutuklandığını görüyoruz:

İkinci gecenin sabahı kapıya bir sivil memur geldi. Şevket'in bir meseleden dolayı tevkifhânedeki bulunduğunu haber verdi.

Evde bir vaveyladır koptu. Ferhunde bayıldı, kızlar ağlaşıp haykırmaya başladılar. Şaşkına dönen Hayriye Hanım sadece:

"Hayırdır inşallah, hayırdır inşallah" diye söylüyor, bu saatte de yine kendi derdini bırakıp bayılanlar, saçını başını yolanlarla uğraşmaya mecbur oluyordu.

Yalnız, Ali Rıza Bey'in çehresinde büyük bir sıkıntıdan kurtulmuş gibi bir hal vardı. İhtiyar adam, sevinçli bir haber almış gibi heyecanla ağlıyor:

"Çok şükür çocuğum sağ, Şevket yaşıyor!" diye bayram ediyordu. O, Şevket'in sağ olmasına binde bir ihtimal vermemişti.(s.94)

Necib Mahfuz'da kişilerin hayat akışının değişmesinde siyasî ve sosyal değişimler hakim unsur olarak görülürken, Reşat Nuri'de toplumsal değişimlerin yanı sıra kişilerin tutum ve davranışları daha ağır basmaktadır. Yukarıdaki satırlardan da anlaşılacağı üzere Muhammed'in hapse girişi sırf ihtilalden kaynaklanmakta, oysa Şevket sahtecilik yaparak hapse girme riskini zaten göze almış bulunmaktadır. Dolayısıyla bu tamamen kişisel suç unsuru olarak değerlendirilebilir.

İki romanda şahıs kadrosu içerisinde aykırı iki kadın tipi olarak ele alınan, Mirfet ile Ferhunde'nin, esrarengizlikleri, şûh görünümleri ve konforlu bir hayat tarzı yaşama eğiliminde olmaları bakımından birbirlerine benzer yönler taşıdığı

-110- N. Yılmaz: Nil'in Üç Çocuğu İle Yaprak Dökümü Romanlarında İşlenen Ortak Motifler

dikkat çekmektedir. Fakat ikisi arasındaki fark, Mirfet, cazibesıyla sadece baba Hamid Burhan'ı etkisi altına almış ve onun, ömrünün son yıllarını bocalama içerisinde geçirmesine neden olmuş, oysa Ferhunde sadece kocası Şevket'i değil, bütün aile bireylerini etkisi altına almış, sonuçta bütün bir ailenin parçalanmasına sebep olmuştur. Olaya bu yönüyle bakıldığında, her iki kadın da, bu özellikleriyle huzur bozucu bir fonksiyon icra ederler.

Romanın bir bölümünde Hamid Burhan'ın Mirfet'ten etkilenişi anlatılırken Mirfet hakkında şu değerlendirmeye rastlamaktayız:

Kadının Frenkliği, asriliği ve elbiseleri diğer komşularının da ilgisini çekmiş görünüyordu. Deniyordu ki, hangi ırktan olduğu bilinmese de annesi bir frenkti.(s.33)

Öte yandan Ferhunde'nin eve gelin gelmesiyle evin iki şımarık kızı Leyla ile Necla'nın azgınlıkları had safhaya varır ve böylece bir ailenin parçalanmasında baş rolü oynarlar.

Baba Ali Rıza Bey ve büyük kız Fikret'in şiddetle karşı çıkmasına, anne Hayriye Hanım'ın olan biten karşısında sırf konuya iyimser yaklaşımından dolayı tarafsız kalmasına karşın, kendi ailelerine uygun biri olmadığını bildikleri halde, sırf onun eve gelin gelmesi sayesinde çağdaş ve özgür bir hayat yaşayacakları beklentisi içine girmeleri sebebiyle önceleri Ferhunde'nin bütün ukalalıklarına katlanan Leyla ve Necla, işler ters gidince yengelerine veryansın ederler:

Zaten o kadından kardeşimize hayır gelmeyecekti, Biz, neleri biliyorduk anma ses çıkarmıyorduk. İsalet oldu. Cehenneme kadar yolu var. (s.102)

Her iki romanda özellikle vurgulanan konulardan biri aile fertlerinin içine düştükleri evlilik dışı ilişkilerdir. *Nil'in Üç Çocuğu*'nda ailenin küçük kızı Münire'nin kocası Süleyman'ın bir başka kadınla ilişkiye girip, daha sonra aynı kadınla evlenmesi sonucunda, aile fertleri üzerinde bırakmış olduğu olumsuz etkinin benzerini *Yaprak Dökümü* romanında Necla'nın bir avukatla metres hayatı yaşamasının ortaya çıkmasıyla yaşanan gelişmelerde görmekteyiz. Bir taraftan Süleyman Behçet özel hayatında meydana gelen maddi rahatlama sonucunda ikinci evliliği göze alabilmiş, diğer tarafta Necla, içine düştüğü maddi sıkıntıları yenebilmek için kendini ahlak dışı bir duruma atabilmiştir. Gerçi sebep sonuç ilişkisi bakımından her iki olay doğrudan örtüşmemekle birlikte, olayın gelişmesi açısından aynı toplumsal etkenlere dayandığı görülebilir. Zira gerek Süleyman Behçet'in hanımının üzerine evlenmesi, gerekse Necla'nın bir erkekle evlilik dışı bir ilişkiyi göze alması, onların kişisel tutum ve tercihlerinden öte gelişen sosyal hayat tarzı ve toplumsal döntüşümün bir yansıması olarak ta algılanabilir.

Birbirlerini severek evlenmiş olmalarına rağmen zamanla aralarındaki sevgi bağlarının kaybolup Münire'nin kocası Süleyman Behçet'in gizlice eğlence dünyasından bir dansözle evlenmesi aile fertlerini şok eden bir gelişme olmuştur:

Bir Pazar günü, akşama doğruydı...Seniyye kendini, Münire hakkında üzücü düşüncelere kaptırılmış oturuyordu. Muhammed bu esnada ansızın annesinin yanına çıkageldi. Muhammed, annesini, yeşil boyalı yatak odasına götürdü ve sonra da ötüne oturdu. Annesine bir şeyler diyecekmiş gibi bakıyordu. Heyecanla konuştu:

-Anne, çok güvenilir bir kaynaktan Süleyman Behçet'in bir dansözle evlendiği haberini aldım..!

Seniyye'nin gözlükleri arkasındaki gözleri, fal taşı gibi açılmış, ortalığı ağır bir sessizlik kaplamıştı. O sırada Seniyye, kalın bir elbise giyinmiş, omuzlarına, soğuktan korunmak için, yeşil kadifeden bir şal almıştı. Sessizlik uzayınca Muhammed:

-Haberden tamamen eminim anne... dedi. (s.79)

İçine düştüğü çıkmazdan kızlarına iyi bir koca bularak çıkmaya çalışan Ali Rıza Bey, Fikret ve Necla'da umduğunu bulamadığı gibi, kahve arkadaşlarından birinin, kızı Leyla'nın bir avukatın metresi olduğunu söylemesiyle adeta bir kere daha yıkılır:

Ali Rıza Bey'in kahve arkadaşlarından bir mütekait binbaşı, bir gün onu Üsküdar kahvelerinden birinde bir köşeye çekti:

Ali Rıza Bey kardeşim, sizinle çok ehemmiyetli bir şey konuşacağım, dedi... Uzun müddet tereddüt ettim... Fakat sizi çok sevdiğim ve namuslu bir insan olarak tanıdığım için...

Binbaşı, ihtiyar adamın sararmaya, titremeye başladığını görerek durdu. Kısa bir tereddütten sonra :

-Galiba müteessir olacaksınız, dedi.

Ali Rıza Bey, hemen kendini toparladı. Münasebetsiz bir şey yaparak arkadaşını ürkütmekte bir mana yoktu.

Bu mukaddimeye göre işiteceği şeyin onu can evinden vuracağı muhakkaktı. Fakat, ne olursa olsun hakikati mutlak öğrenmeliydi.

...

Leyla, iki aya yakın bir zamandan beri çoluk çocuk sahibi bir avukatın metresiydi. Haftada iki gün Üsküdar iskelesinde buluşuyorlar ve otomobil ile Haydarpaşa'da bir randevu evine gidiyorlardı.(s.120)

İki roman arasında genel bir değerlendirme yapmak gerekirse ana hatları itibarıyla şu dikkat çekici tespitlerde bulunmak mümkündür:

1- Reşat Nuri, romanında iki kuşağı ele alırken, Necib Mahfuz çöktü, dağılıp ve değişimi daha uzun zamana yayarak üç kuşağı konu edinir.

2- Reşat Nuri siyasî ve kültürel atmosferi fazla öne çıkarmaz, daha çok sosyal değişim ekseninde bir çatışmayı işlemeyi yeğler. Necib Mahfuz ise kuşak çatışmasını

ele alırken ağırlıklı olarak siyasî olaylara yer verir ve sosyal değişimleri bu siyasal gelişmelerin sonucu olarak ortaya çıkan bir süreçmiş gibi yansıtır. Zira roman sanatında ilk dönemlerde izlemiş olduğu tarihi ve siyasal yönünün etkisini toplumsal-gerçekçi anlayışına da taşıdığını görebiliriz. Aynı zamanda bu durum onun romanlarındaki sosyal-eleştirel tavrının apaçık bir göstergesidir.

3- Reşat Nuri, eserini imkansızlık, yokluk ve birtakım maddi sıkıntılar üzerine kurar. Arayışlar hep müreffeh bir hayat yaşamak amacına yöneliktir. Necip Mahfuz' da ise vurgulanan sadece maddiyat olayı değil, bunun yanı sıra aşk-sadakat ve özellikle yoğun siyasî olaylar atmosferinde bir sosyal denge arayışı ve buna duyulan özlem dile getirilmektedir.

4- Reşat Nuri'de aile reisi olarak Ali Rıza Bey, Necib Mahfuz'da ise Hamid Burhan'ın ölümünden sonra ailenin en yaşlısı konumunda bulunan Seniyye Hanım, zamanın ve şartların değişimine tek başına karşı koymaya çalışan roman kahramanları olarak dramatik bir hayatın sahibidirler.

Sonuç:

Nil' in Üç Çocuğu'nda, bir taraftan kuşak farkı, diğer taraftan aynı kuşak arasındaki görüş ayrılıkları sonucu ortaya çıkan ailevi problemler, Mısır'da bireysel ve sosyal yaşantıya ayna tutmaktadır. Nitekim Necib Mahfuz, romanda Mısır'ın yakın siyasî tarihi, bu süreçte meydana gelen sosyal çalkantıları, üç nesil boyu bir ailede sembollerle canlandırarak anlatmaya çalışmış olup, modern zamanların kültürel ve ideolojik cereyanlarını yansıtmayı amaç edinmiştir. Roman'da dönemin siyasî, sosyal, kültürel ve ideolojik portrelerinin en canlı kesitleri sunulmuştur.

Karşılaştırmalı olarak incelemeye çalıştığımız *Yaprak Dökümü* romanının aslı tipini teşkil eden Ali Rıza Bey, bütün hayatını katı ahlak prensiplerine bağlamış, fakat değişen hayat şartları onu bu prensiplerinden vazgeçmeye zorlamıştır. Çocuklarını sadece kendi görüşüne göre yetiştirmeye çalıştığı ve dünyadaki değişimleri dikkate almadığı için bir dönem sonra hakim olmaya başlayan çağdaş yaşam tarzı anlayışına direnemeyerek yenik düşmüştür.

ABSTRACT

In this article, the novel that called as *Nil's three children* of Necip Mahfuz the Egyptian author who has won the Nobel Literary Prize has been scrutinized with the novel *The Casting of Leaf* of Resat Nuri Guntekin, from Turkish Literary classics, and tried to find out the similarities between this two novels.